

До спеціалізованої вченої ради ...

*Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
Національна академія наук України*

(02000, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 48)

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Пономаренко Віти Володимирівни** «Кримінально-правова протидія груповому хуліганству в Україні» поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації обумовлена декількома обставинами: по-перше, – значною суспільною небезпекою групового хуліганства, яка обумовлена особливостями об'єкту кримінально-правової охорони, оскільки громадський порядок є комплексним всеохоплюючим механізмом дійсного забезпечення правил співжиття у різних сферах життєдіяльності, а тому посягання на існуючий загальноприйнятий порядок, є в певному аспекті посяганням на встановлений в державі правовий порядок. Хуліганські діяння порушують громадський спокій, норми суспільної моралі, зневажають результати людської праці, посягають на фізичну й моральну недоторканість громадян, здебільшого пов'язані із застосуванням насильства, заподіянням різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень потерпілим та пошкодженням чужого майна;

по-друге, - на фоні погіршення загальних показників протидії злочинам, зменшилися й кількість виявлених у 2019 році фактів хуліганства – 3344 кримінальних правопорушень (у 2018 р. – 3437, у 2017 р. – 3973, у 2016 р. – 4120, у 2015 р. – 4962, у 2014 р. – 6315), тобто злочинів проти громадського порядку, які у 85 % вчиняються у публічних місцях. Також негативною є тенденція розкритих кримінальних правопорушень даної категорії, з яких лише у 1645 випадках конкретним особам повідомлено про підозру (49 %), закінчених провадженням кримінальних правопорушень – 1413 (42 %), виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33 % (з 464 у 2014 р. до 169 у 2019 р.)¹.

Такі дані вказують на те, що вчинення хуліганства є досить поширеним суспільно небезпечним діянням, а діяльність правоохоронних органів щодо їх виявлення, розслідування та запобігання потребує суттєвого оновлення й удосконалення. Зважаючи на зростання тяжкості проявів хуліганських дій,

---

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

підвищення рівня організованості, активізацію протидії розслідуванню, виникає необхідність розроблення та впровадження у правоохоронну діяльність сучасних і апробованих практикою наукових методів й засобів їх подолання, у тому числі щодо їх кримінально-правової кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочину;

по-третє, - незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт, присвячених вивченню злочинів проти громадського порядку, та хуліганству зокрема, окремі питання змісту конститутивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК, залишаються дискусійними або маловивченими, що обумовлює труднощі під час кваліфікації групового хуліганства. Окрім цього, відсутність диференціації кримінальної відповідальності за групове хуліганство залежно від форми співучасті створює проблеми під час кваліфікації хуліганства, яке вчинено групою осіб за попередньою змовою чи організованою групою.

Спірними є питання кваліфікації хуліганства залежно від форми співучасті; розмежування групового хуліганства з іншими злочинами проти громадського порядку у випадку їх вчинення у співучасті; питання щодо визначення хуліганського мотиву як такого, а у випадках групового вчинення – визначення спільного мотиву; призначення покарання співучасникам групового хуліганства тощо.

Зазначені обставини й зумовили актуальність і вибір теми дисертаційної роботи, її теоретичну та практичну значущість.

На підтвердження такого висновку свідчить те, що презентований напрям дослідження підготовлено відповідно до планів науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: «Проблеми забезпечення правопорядку засобами кримінальної юстиції (в контексті європейських стандартів)» (III кв. 2014 р. – IV кв. 2016 р., номер державної реєстрації 0114U003872); «Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України» (I кв. 2017 р. – IV кв. 2019 р., номер державної реєстрації 0117U002703).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості, є обґрунтованими і переконливими.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, свідчать про те, що вони не достатньо розроблені в науці й перспективні для дослідження.

Слід відмітити відповідну **апробацію** результатів дисертаційної роботи, що достатньо повно оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, зокрема на: міжвузівській науково-практичній конференції «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 24 березня 2017 року); XIV міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Луцьк, 29-30 березня 2018 року); міжнародній науково-практичній конференції «Забезпечення прав і свобод людини в умовах судово-правової трансформації в Україні» (м. Київ, 27 грудня 2018 року); міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 року).

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації підтверджується обраною методикою наукового пошуку та його емпіричною базою. Для досягнення поставленої мети з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, принципів об'єктивності й методологічного плюралізму, дослідження здійснювалося з використанням трьох рівнів наукової методології: загальнофілософських, загальнонаукових і окремо-наукових методів.

Використання законів формальної логіки та таких її методів, як індукція і дедукція, аналіз і синтез, дало змогу визначити шлях дослідження від загального до особливого, і, відповідно, структурно-логічну схему дисертаційної роботи, виявити властивості та ознаки досліджуваного кримінально-правового явища, синтезуючи останні, створити загальне уявлення про його зміст, що відображено у сформульованих поняттях, таких як: «співучасть у вчиненні хуліганства»; «особлива зухвалість», «винятковий цинізм»; «група осіб» тощо (розділи 1, 2).

Серед загальнонаукових методів використано системний, який дав змогу визначити місце норм, що встановлюють відповідальність за групове хуліганство та надати їх кримінально-правову характеристику (підрозділ 1.3, розділ 2). За допомогою структурного та функціонального методів досліджено взаємозалежність і взаємодію норм, що встановлюють відповідальність за групове хуліганство та критично проаналізовано їх системні ознаки з точки зору повноти кримінально-правової охорони відповідного порядку суспільних відносин (підрозділ 1.3). Під час написання дисертації використано такі спеціально-наукові методи. Герменевтичний метод дав змогу здійснити тлумачення окремих кримінально-правових понять, зокрема, «хуліганство», «дрібне хуліганство», «звільнення від кримінальної відповідальності» тощо (підрозділи 1.3., 2.2, 3.1., 3.2., 3.3.). Формально-юридичний (догматичний) метод дав змогу визначити та проаналізувати нормативно-правовий зміст злочинів, що

полягають в груповому хуліганстві (ч.ч. 2–4 ст. 296 КК) та практику їх застосування (розділи 2, 3); синергетичний метод застосовувався під час аналізу приводів та підстав криміналізації вищезазначених складів кримінального правопорушення (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Соціологічні методи використано для узагальнення статистичних даних судової практики, аналізу іншої емпіричної інформації (розділи 1, 3). Під час формулювання пропозицій щодо внесення змін та/або доповнень до норм КК застосовувався метод прогнозування та практика Європейського суду з прав людини.

В основу висновків та рекомендацій за матеріалами дисертації покладено: результати вивчення близько 400 вироків, постанов та ухвал, постановлених судами України у 2010–2020 роках за статтею 296 КК; дані судової статистики щодо кількості осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених у частинах 2-4 статті 296 КК У 2014-2019 роках; законопроектна діяльність Верховної Ради України та практика Європейського суду з прав людини.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в дев'яти наукових працях, серед яких п'ять статей у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, з яких одна у міжнародному, а також чотири тези наукових повідомлень у збірниках матеріалів відповідних наукових заходів.

Зміст анотації та основні положенням дисертації – ідентичні.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 237 сторінки, з них список використаних джерел (335 найменування) на 35 сторінках, додатки – 7 сторінок.

Аналіз змісту роботи дозволяє схвально оцінити структуру дисертації, вона достатньо повно розкриває мету та поставлені задачі дослідження, які знайшли своє відображення в авторських висновках. Сформульовані дисертантом наукові положення, висновки і рекомендації обґрунтовані та достовірні.

Новизна положень, які виносяться на захист. Наукова новизна підготовленої дисертантом роботи полягає в тому, що вказана дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінально-правовим дослідженням проблем протидії груповому хуліганству в Україні.

За результатами дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій із вирішення поставлених задач та досягнення його мети.

До найбільш вагомих наукових положень дисертації, що становлять її новизну, відносяться:

теоретичні аргументи, що співучасть виступає засобом диференціації кримінальних правопорушень на види: кримінальний проступок «хуліганство», ч. 1 ст. 296 КК (основний склад), а за наявності спільного вчинення таких дій незалежно від форми співучасті утворює собою склад злочину передбачений ч. 2 ст. 296 КК (кваліфікований склад);

констатація, що відсутність диференціації кримінальної відповідальності у ст. 296 КК за формами співучасті нівелює кримінально-правове значення різних за суспільною небезпекою форм співучасті в аспекті відповідальності за групове хуліганство, що обумовлює, зокрема, ігнорування судами наявності попередньої змови між співучасниками, які вчинили хуліганські дії, рівня організації групи, виду співучасників у групі тощо;

обґрунтування, що у разі вчинення групового хуліганства у кожного зі співучасників може бути інший мотив (особисті неприязні стосунки, зневажливе ставлення до честі та гідності особи), проте домінуючим є саме хуліганський мотив, який слід визначати як груповий;

наукова позиція про недосконале конструювання диспозиції ч. 1 ст. 296 КК, де об'єктивна сторона хуліганства викладена без дотримання принципу правової визначеності, а тому категорії «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», що використані законодавцем як ознаки кримінального правопорушення «хуліганство», повинні знайти легальне визначення у термінологічному розділі закону про кримінальну відповідальність;

Заслужують на увагу пропозиції дисертантки щодо:

а) врахування практики Європейського суду з прав людини в процесі кримінально-правової кваліфікації хуліганства, вчиненого у співучасті. Зокрема, практики Суду у частині правової визначеності конститутивних ознак такого кримінального правопорушення та вимог: 1) положень ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо права на свободу вираження поглядів: (з урахуванням рішень ЄСПЛ у справах «Швидка проти України» (рішення від 30 жовтня 2014 року), «Сінькова проти України» (рішення від 27 лютого 2018 року); 2) положень статті 4 протоколу № 7 до Конвенції щодо правил кримінально-правової кваліфікації за хуліганство (рішення у справі «Ігор Тарасов проти України», рішення від 16 червня 2016 року);

б) специфіки фактичних та юридичних помилок кримінально-правової кваліфікації групового хуліганства, до яких можна віднести: 1) кваліфікація за ч. 1 ст. 296 КК у випадку вчинення хуліганства кількома особами без врахування фактичної наявності групи осіб. Такі випадки трапляються в результаті невизначеності розмежувальних ознак між ч. 1 ст. 296 КК та ст. 173 КУпАП, що призводить до довільного тлумачення ознак проступку та адміністративного правопорушення; 2) кваліфікація за ч. 2 ст. 296 КК без врахування фактичної форми співучасті у вчиненому, що унеможлиблює визначення необхідного та достатнього покарання залежно від ступеня організованості дій співучасників; 3) невизначення форм співучасті та ролі співучасників групового хуліганства при кваліфікації спільних дій за ч. 3 ст. 296 КК, або ж ч. 4 ст. 296 КК; 4) кваліфікація хуліганських дій співучасників за ст. 173 КУпАП та ч. 2 ст. 296 КК, що призводить до кваліфікації одних і тих же дій як за нормами КУпАП (без врахування співучасті) та одночасно за ч.ч 2–4 ст. 296 КК, що призводить фактично до подвійного інкримінування з огляду на те, що стягнення, визначені у ст. 173 КУпАП за своєю правовою природою є по суті кримінальними. Зазначене уже було встановлено, зокрема, і в рішеннях ЄСПЛ проти України; 5) неправильна кваліфікація за ч.ч. 2–4 ст. 296 КК за відсутності хуліганського мотиву та наявності фактів самоправних дій, що свідчить про уявлення осіб про наявність права на вчинення певних дій за його відсутності, особистого мотиву тощо;

в) обов'язкового врахування судом при вирішенні питання про можливість застосування до обвинуваченого у вчиненні групового хуліганства положень статей 47 або 48 КК факту вчинення злочину у співучасті, а також розподіл ролей (за наявності), а також позицію щодо необґрунтованості застосування ст. 47 КК до обвинуваченого у груповому хуліганстві за умови встановлення виконання таким співучасником функцій організатора, підбурювача (ініціатора) та в подальшому виконавця такого злочину, оскільки вчинювані ними дії мають підвищений ступінь суспільної небезпеки в порівнянні з іншими співучасниками.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – для подальшого вивчення кримінально-правових аспектів протидії груповому хуліганству (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України від 16 вересня 2020 року);

- освітньому процесі – під час викладання кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права (акт впровадження

результатів дослідження у навчальний процес Білоцерківського національного аграрного університету).

- правотворчій діяльності – під час підготовки змін та доповнень до КК щодо вдосконалення відповідальності за вчинення хуліганських дій у співучасті;

- правозастосовній діяльності – як рекомендації для вирішення питань кваліфікації злочинів, пов'язаних із вчиненням хуліганських дій у співучасті (акт впровадження окремих результатів дисертаційного дослідження у діяльність Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05 червня 2020 року № 312/0/158-20).

Здобувачка у повній мірі розкрила тему дисертації. Стиль, яким написано роботу, характеризується лаконічністю та обґрунтованістю при викладі думок, внутрішньою логікою. Структура і зміст дисертаційного дослідження свідчать про його цілісність. Робота завершується сформульованими висновками і пропозиціями щодо вдосконалення заходів кримінально-правової протидії груповому хуліганству в Україні.

Проте, у цілому позитивно оцінюючи зміст дисертації та її автореферат, слід також відмітити наявність у них **дискусійних питань, недостатньо аргументованих положень і низки зауважень, зокрема:**

1. Погоджуючись, у цілому, із назвою дисертації де вживається термін **«протидія»** здобувачці, на нашу думку, обґрунтовуючи у підрозділі 1.1. стан дослідження проблем кримінально-правової протидії груповому хуліганству у науці кримінального права України, варто було, викласти авторську позицію щодо **поняття кримінально-правової протидії** та коректності його використання в рамках теми дослідження. Позаяк, зміст категорії «протидія», зокрема, в криминології містить, крім заходів направленої протидії, також й діяльність з виявлення та усунення причин і умов кримінальних правопорушень.

2. Авторське обґрунтування вибору теми дослідження (с. 4), слід було, на нашу думку, **посилити статистичними** даними Єдиного реєстру досудових розслідувань, які б відображали динаміку зареєстрованих кримінальних правопорушень передбачених ст. 296 Кримінального кодексу України за п'ять років, а також питому вагу кваліфікованого хуліганства, у тому числі й групового.

Така аналітична викладка стала б узагальненою оцінкою ефективності державної політики боротьби зі злочинністю та її кримінально-правових заходів зокрема. Констатація ж того, що судами України у період з 2014 по 2019 рік за ч. 2 ст. 296 КК розглянуто кримінальних проваджень стосовно 2923 осіб, є не зовсім переконливим аргументом кількісно-якісних ознак актуальності дисертації.

3. Важко погодитися з висновком авторки про те (с. 64), що «... кримінально-правову протидію груповому хуліганству слід визначити як **систему**, що характеризується такими складовими: наявність норм щодо відповідальності за хуліганські дії за ступенем суспільної небезпеки в трьох різних формах, **що відносяться до кримінальної відповідальності**: норм КУпАП (ст. 173), норм КК в частині кримінальних проступків (ч. 1 ст. 296 КК); норм КК в частині злочинів (ч.ч. 2–4 ст. 296 КК); розмежування кримінального проступку та злочину залежно від спільності вчинення дій (розмежування між ч. 1 та ч. 2 ст. 296 КК); відсутність диференціації кримінальної відповідальності за хуліганство як злочину, залежно від форми співучасті».

На наше переконання норми КУпАП, зокрема ст. 173, ну ніяк **не можуть складати систему кримінально-правової протидії** груповому хуліганству, принаймні, на сьогодні. Тим більше, сама дисертантка (с. 13) говорить про те, що «У законодавстві України питання щодо відповідальності за хуліганство законодавцем вирішено у трьох **окремих площинах**, що передбачає різномірні склади адміністративного правопорушення «дрібне хуліганство», кримінального правопорушення у виді кримінального проступку (ч. 1 ст. 296 КК) та у виді кваліфікованих складів злочинів (частини 2-4 ст. 296 КК)».

4. Не зовсім зрозумілою є позиція авторки щодо **арешту** як виду покарання, яке застосовується в санкції ст. 296 КК.

На с. 190 дисертації здобувачка для досягнення мети покарання пропонує «...**доповнити** санкцію ч. 2 ст. 296 КК таким видом покарання як **громадські роботи**». Проте, з авторської редакції частин другої-четвертої статті 296 Кримінального кодексу України зникає із санкції взагалі покарання у виді **арешту**.

Крім того, робиться висновок (с. 195) про необхідність «...в абзаци другому ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення словосполучення: «...або **адміністративний арешт** на строк до п'ятнадцяти діб» **виключити**.

Така позиція авторки є не зовсім послідовною щодо кримінального покарання у виді **арешту** і потребує додаткового пояснення.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Проведений аналіз дисертаційної роботи дає можливість зробити висновок про те, що це завершене самостійне наукове дослідження, яке вирішує конкретне наукове завдання, має істотне значення для розвитку кримінально-правової теорії та практики, а також розробки шляхів удосконалення кримінально-правової протидії груповому хуліганству в Україні.

Висновок. Дисертація за темою «Кримінально-правова протидія груповому хуліганству в Україні» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка *Пономаренко Віта Володимирівна* – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
учений секретар секретаріату Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
21 січня 2021 року

В.В. Василевич

Тієїже В.В. Василевича засвідую
ПРОВІДНИЙ ФАХІВЕЦЬ
ВІДДІЛУ ПЕРСОНАЛУ
КРИСТИНА ДОНЧЕНКО *Кр. Д.*

